

Wiktorja Posadzy

Zbiory Biblioteki Główniej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu : próba charakterystyki

Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
Biblioteka 3/45, 69-82

1963

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wiktoria Posadzy

ZBIORY BIBLIOTEKI GŁÓWNEJ
UNIwersYTETU im. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU

/Próba charakterystyki/

Księgozbiór Biblioteki Głównej UAM narastał w ciągu kilkunastu lat. Historia jego rozwoju wiąże się ściśle z powstaniem w 1902r. Biblioteki ces. Wilhelma /Kaiser-Wilhelm-Bibliothek/. Zgodnie z dążeniami ówczesnego społeczeństwa niemieckiego, założona na ziemiach polskich biblioteka, przy ogólnogermanizacyjnych celach, miała spełniać rolę naukowo-publicznej instytucji. Główny trzon jej zbiorów tworzyła istniejąca od 1894r. publiczno-oświatowa Biblioteka Krajowa /Landesbibliothek/ oraz zebrane z terenu całej Rzeszy liczne dary społeczne. W chwili otwarcia Biblioteka ces. Wilhelma przedstawiała różnorodny, lecz liczebnie poważny zbiór, obejmujący około 150 000 wol.¹

Po przejęciu w 1919r. Biblioteki przez władze polskie oraz po utworzeniu Uniwersytetu Poznańskiego przemianowano Bibliotekę ces. Wilhelma na Uniwersytecką. W konsekwencji tego zmieniła Biblioteka swój charakter i zadania.

W czasie drugiej wojny światowej przeszła Biblioteka ponownie pod zarząd władz niemieckich. W tym okresie starano się nadać polityce gromadzenie zbiorów dawny germanizacyjny kierunek³.

Wraz z zakończeniem w 1945r. działań wojennych rozpoczął się dla księgozbioru nowy etap rozwoju. Biblioteka stała się ponownie polską Biblioteką Uniwersytecką⁴.

Tak więc na przestrzeni sześćdziesięciu lat istnienia Biblioteki wyodrębnić można cztery okresy w rozwoju jej księgozbioru. W zależności od zmieniających się warunków politycznych i w związku z tym zmiany charakteru i zadań Biblioteki, kształtowała się również polityka gromadzenia zbiorów w poszczególnych okresach.

Pewną zamkniętą całość, o częściowej wartości archiwalnej, przedstawiają zbiory dawnej Biblioteki ces. Wilhelma. Przewaga w księgozbiorze darów, należących w swej istocie do nabytków mniej planowych, wpłynęła na niejednorodny i przypadkowy charakter zbiorów. Zasoby te, obejmujące w przybliżeniu około 270 000 wol., zawierają zarówno wydawnictwa naukowe, jak i popularnonaukowe.

Najpełniej zaopatrzone jest działy literatury niemieckiej oraz piśmiennictwo z zakresu nauk historycznych. Szeroko przy tym uwzględniona jest historia Niemiec i przede wszystkim Prus. Dobrze reprezentowane są także nauki społeczne i prawne, filologia klasyczna i indoeuropejska, filozofia i pedagogika. Bardzo skromnie przedstawia się literatura słowiańska i w szczególności polska. Liczebnie większy zbiór stanowią druki i programy szkolne z całego obszaru Niemiec i byłej Prowincji Poznańskiej oraz dysertacje uniwersyteckie. Zbiór czasopism /ponad 1 500 tytułów/, przeważnie niemieckich, w największej liczbie przypada na nauki filologiczne i historyczno-prawne.

Wraz z zadaniami Biblioteki Krajowej przejęto tradycje gromadzenia wydawnictw regionalnych⁵.

Cały księgozbiór, zaopatrzony w sygnaturę systematyczną, wyodrębniony w magazynie, zachowuje układ topograficzno-rzeczowy.

Powiększe zbiory przejęła w 1919r. Biblioteka Uniwersytecka. Ogólne spolszczenia, dostosowanie księgozbióra do zadań uczelni oraz zapewnienie równomiernego jego wzrostu w stosunku do wszystkich gałęzi wiedzy uważano za zagadnienie centralne dla linii rozwojowej Biblioteki⁶.

Szybko postępująca polonizacja zasobów, dzięki licznym darom polskich towarzystw naukowych, osób prywatnych i czynników oficjalnych, objęła w szczególności działy filologii polskiej i słowiańskiej oraz piśmiennictwo dotyczące historii Polski /według obliczeń liczba polskich książek w zbiorach Biblioteki ces. Wilhelma wynosiła około 5 000 wol./⁷.

Spśród większych grup wydawniczych, które wzbogaciły księgozbiór, na uwagę zasługuje zbiór, liczący około 20 000 wol., po zlikwidowanych bibliotekach gimnazjalnych w Kaliszu. Zawiera on "rossica" z zakresu literatury XIX-wiecznej, pisma pedagogiczne, czasopisma naukowe oraz publikacje Akademii Petersburskiej.

W latach 1929-1934 przejęła Biblioteka co cenniejsze i starsze partie księgozbiorów gimnazjalnych Poznania i Wielkopolski. Dzięki temu uzyskano kilkanaście tysięcy dzieł zarówno starych druków, jak i wydawnictw nowszych. Pod względem rzeczowym materiały te obejmowały literaturę klasyczną, grecką i rzymską, teologię, filozofię i pedagogikę.

Z innych większych wpływów godne uwagi są dublety rapperswilskie z polską literaturą emigracyjną, uzyskane z Biblioteki Narodowej. Poważną wartość historyczną przedstawia także dar Centralnej Biblioteki Wojskowej, zawierający druki z czasów pierwszej wojny światowej. Pochodziły one z Polskiego Archiwum Wojennego.

Liczne dary zagraniczne, w tym wiele francuskich, dotyczyły wydawnictw z zakresu historii literatury i sztuki.

Wysokie dotacje, jakie otrzymywała Biblioteka w okresie początkowym, umożliwiły nabycie drogą zakupów wartościowszych zbiorów prywatnych, zarówno krajowych, jak i zagranicznych. Tą drogą uzyskano także wiele cennych druków poznańskich, m.in. zbiory po profesorze Janie Rymarkiewiczu.

Przy systematycznym uzupełnianiu księgozbioru największą uwagę skierowano na naukową literaturę zagraniczną /poziemiecką/, której w zbiorach było stosunkowo mało. Zwłaszcza działy nauk matematyczno-przyrodniczych, lekarskich i rolniczych wymagały wielu uzupełnień. Duży nacisk położono na wpływy bieżących czasopism zagranicznych, których - obok kupna, dostarczała wymiana. W zakresie polskich czasopism XIX-wiecznych oraz starszego polskiego piśmiennictwa naukowego starano się usunąć liczne braki. Dzięki celowo prowadzonej polityce gromadzenia Biblioteka stała się w latach 1919-1939 instytucją o naukowym profilu zbiorów.

Uzupełnianie bieżącej polskiej produkcji wydawniczej

odbywało się na podstawie rozporządzenia o egzemplarzu obowiązkowym. Od 1919r. otrzymywała Biblioteka jeden egzemplarz druków z terenu Wielkopolski i Pomorza. Na mocy rozporządzenia z 1924r., 1927r., i znowelizowanego z 1932r. wpływały do księgozbioru wszystkie druki z województwa poznańskiego, a z pozostałego obszaru Polski w dowolnym wyborze. Sprawa ta w dużym stopniu ułatwiała gromadzenie piśmiennictwa regionalnego.

W chwili wybuchu drugiej wojny światowej stan księgozbioru wynosił ponad 500 000 wol.⁸

W okresie okupacji niemieckiej Biblioteka stała się ponownie placówką o silnych tendencjach germanizacyjnych. Jako Staats- und Universitäts-Bibliothek wyznaczono jej rolę oświatowej i naukowej instytucji. Gruntowne zniemczenie zbiorów było głównym celem władz okupacyjnych⁹. Napływ niemieckich publikacji obejmował wszystkie dziedziny. Najwięcej zaznaczył się on w dziale literatury i nauk historycznych. Drogą licznych zakupów wpływały wydawnictwa naukowe, popularne, literatura propagandowa i narodowosocjalistyczna. Poważną pozycję stanowiły wpływy czasopism niemieckich. Uzupełniono szereg roczników, których gromadzenie zostało przerwane w okresie międzywojennym.

Ze zlikwidowanych księgozbiorów profesorów Uniwersytetu, zdeponowanych w magazynach Biblioteki, wcielono wiele materiałów w językach obcych, z różnych dziedzin wiedzy.

Charakter regionalny zbiorów starano się nadal utrzymać. Obfitym źródłem wpływów w tym zakresie była, utworzona ze zlikwidowanych polskich bibliotek, tzw. zbiornica książek /Buchsammelstelle/.

W Bibliotece zapoczątkowano również zbieranie literatury dotyczącej zagadnień genealogicznych /rodów niemieckich/ oraz piśmiennictwa bałtyckiego.

Pod koniec okupacji księgozbiór osiągnął liczbę około 566 000 wol.¹⁰

Z działań wojennych w 1945r. wyszła Biblioteka na ogół cało. Poniesione w czasie okupacji straty księgozbioru obejmują dział dla dzieci i młodzieży /częściowo z zachowaniem druków wielkopolskich/. Przepadły również dzieła wypożyczone przed wrześniem 1939r. i w styczniu 1945r. Pewną część zbiorów przekazano na zniszczenie, a około 60 000 wol. wysłano bibliotekom Rzeszy na wymianę. Jeśli chodzi o gazety i czasopisma, to Biblioteka poniosła na tym odcinku poważne straty. Zdeponowane w jednym z kościołów, w czasie walk o Poznań zostały w wielkiej mierze zdekompletowane¹¹.

W pierwszych latach powojennych, podobnie jak w okresach poprzednich, głównym źródłem wpływów były dary krajowe i zagraniczne. Ze względu na przerwane w czasie okupacji kontakty z nauką światową napływ ich był szczególnie cenny.

Nowe źródło nabytków powojennych stanowiły również tzw. zbiory zabezpieczone, pochodzące z przejętej przez Bibliotekę składnicy książek w Poznaniu oraz ze zwiezionych z ziem zachodnich księgozbiorów opuszczonych. Z tego zasobu uzupełniano braki przeważnie z dziedziny polskiego piśmiennictwa naukowego.

Polską bieżącą produkcję wydawniczą uzupełnia się na podstawie wydanego w 1947r. rozporządzenia o egzemplarzu obowiązkowym¹².

Ogólnie stwierdzić należy w zasobach Biblioteki przewagę piśmiennictwa humanistycznego. Do najlepiej zaopatrzonych należą działy filologii polskiej i niemieckiej, nauki historyczne, społeczno-polityczne i prawne. Poza tym gromadzi się duże wydawnictw o charakterze ogólnym i informacyjno-bibliograficznym /encyklopedie, słowniki, biografie, bibliografie, informatoria/. Przy uzupełnianiu zbiorów w zakresie księgoznawstwa dąży się do uzyskania pewnej specjalizacji. Słabiej reprezentowane w księgozbiore Biblioteki były zawsze i są nadal nauki przyrodnicze i techniczne. Obecnie, na skutek wyodrębnienia z wydziałów Uniwersytetu w 1950r. Akademii Medycznej i w 1951r. Wyższej Szkoły Rolniczej oraz wobec istnienia w Poznaniu innych szkół specjalnych, nie prowadzi się zakupu wydawnictw zagranicznych z dziedzin reprezentowanych przez te uczelnie. Gromadzenie zbiorów w Bibliotece Głównej UAM ogranicza się w tym zakresie do wpływów krajowych z egzemplarza obowiązkowego.

Poza dziełami zwartymi i wydawnictwami ciągłymi Biblioteka gromadzi również zbiory specjalne. Problem zbiorów specjalnych wyłonił się w Bibliotece w całej pełni dopiero po drugiej wojnie światowej, gdy Biblioteka zabezpieczyła wiele zbiorów specjalnych oraz przejęła liczne materiały z bibliotek pedworskich.

W okresie międzywojennym, ze względu na intensywność pracy nad polonizowaniem i przystosowywaniem księgozbioru do wymogów Uniwersytetu, nie prowadzone planowej polityki w tym zakresie. Do większych wpływów, które wzboga-

cily niewielkie zasoby zbiorów specjalnych, należały przekazane Bibliotece księgozbiory nauczycielskich bibliotek gimnazjalnych Poznania i Wielkopolski.

W skład zbiorów specjalnych Biblioteki wchodzi inkunabuły, rękopisy, stare druki, kartografia, muzykalia i grafika.

Zbiory starych druków obejmują inkunabuły /druki XV wieku/ oraz druki XVI-XVIII wieku. Biblioteka posiada 300 inkunabułów /293 łacińskie i 7 niemieckich/.

Zgromadzony po wojnie księgozbiór starych druków wynosi około 60 000 wol. W zbiorze tym przeważają druki obce /łacińskie, niemieckie, francuskie/ o różnorodnym charakterze. Najcenniejsze pozycje przedstawiają polonica XVI-wieczne, obejmujące około 400 wol., w tym ważniejsze druki prawie wszystkich oficyn drukarskich działających na terenie Wielkopolski w wiekach XVI-XVIII. Do szczególnie wartościowych nabytków należą: unikatowy egzemplarz mszału poznańskiego z 1505r., Biblia Radziwiłłowska z 1563r., pierwsze wydanie "Zwierciadła" Reja z 1567/68r., Kochanowskiego - Dzieła z 1585r., Kroniki Kromera i Bielskiego oraz druki z okresu reformacji¹³.

Zbiór rękopisów Biblioteki, dość świeżej daty, obejmuje 2 332 jednostki inwentarzowe.

Cenne pozycje stanowią rękopisy XV-wieczne; niektóre z nich, iluminowane, zaopatrzone są w glosy polskie. Późniejsze, z XVI i XVII wieku, zawierają przeważnie podręczniki retoryki, filozofii, teologii i zbiory kazań łacińskich. Wśród rękopisów dotyczących literatury

i historii na uwagę zasługuje kilkanaście zbiorów poezji lirycznej i satyrycznej z końca XVIII wieku. Rękopisy z XIX i XX wieku obejmują spuściznę Michała Bałuckiego, papiery Augusta Cieszkowskiego z autografem "Ojciec nasz", utwory dramatyczne L.H.Morstina, E.Zegadłowicza, powieści I.J.Kraszewskiego, listy Mickiewicza, Słowackiego, Sienkiewicza i Orzeszkowej. Spośród historycznych zasługują na uwagę materiały ks.Antoniego Stychla, działacza politycznego z lat 1901-1927, oraz prof.Adama Skałkowskiego. Znaczenie dla historii Poznania i Wielkopolski posiadają materiały dotyczące działalności PPS zaboru pruskiego z okresu 1892-1920, powstania wielkopolskiego oraz zbiory pieśni wielkopolskich.

Rękopisy Biblioteki nie stanowią zwartych zespołów proveniencyjnych, charakterystycznych dla bibliotek starych, z długoletnią tradycją, zawierają jednakże różnorodny materiał dla badaczy interesujących się XVIII, XIX i XX wiekiem¹⁴.

Zbiory kartograficzne obejmują materiały dawne, historyczne, z końca XIX wieku, produkcję polską oraz niemiecką za okres dwudziestolecia /1919-1939/ oraz wpływy bieżące na podstawie egzemplarza obowiązkowego.

Są to najbogatsze w Poznaniu zbiory kartografii dawnej. Wśród zgromadzonych materiałów historycznych stosunkowo dużo map i atlasów dotyczy ziem zachodnich i Niemiec. Przeważają materiały XVIII- i XIX-wieczne. Do cenniejszych w zbiorze należą mapy Polski z XVI wieku. Z zagranicznych, pochodzących ze starych oficyn, należą atlasy Ptolemeusza,

Blaena, Mercatora, Janssona i in. Ogólny stan zbiorów wynosi około 11 500 jednostek¹⁵.

Zbiór nut zawiera wpływy przedwojennej i bieżącej produkcji wydawniczej polskiej oraz liczne wydawnictwa zagraniczne, przeważnie niemieckie. Zbiory nut drukowanych są pochodzenia nowszego, z końca XIX i z wieku XX. Gromadzi się przede wszystkim muzykę polską dawną i nową, utwory ważniejszych kompozytorów obcych oraz muzykę ludową. Liczba utworów starszych, z XVII, XVIII i początku XIX wieku, jest niewielka. Rękopisy muzyczne w liczbie 20 są przeważnie pochodzenia nowszego, XIX-i XX-wieczne. Cenny zbiór rękopisów i materiałów muzykologicznych stanowi spuścizna po prof. Adolfie Chybińskim. Zbiór ten liczy ponad 60 tek, zawiera zabytki dawnej muzyki polskiej w odpisach z XVI-XVIII wieku, archiwum Mieczysława Karłowicza, opracowania muzykologiczne, notatki, zapiski, korespondencję z lat 1945-1952, wycinki prasowe oraz materiały ilustracyjne dotyczące historii muzyki polskiej.

Zbiory muzyczne zawierają również ponad 400 librett operowych oraz obszerny zbiór afiszów i programów muzycznych oraz teatralnych, liczący 6 560 jednostek.

Przy zbiorach muzycznych gromadzi się także płyty gramofonowe z nagraniami muzyki poważnej i symfonicznej, ze szczególnym uwzględnieniem muzyki polskiej. Zbiór ten obejmuje 572 płyty. Zbiór nut wynosi obecnie 12 560 jednostek¹⁶.

Zbiory Graficzne Biblioteki nie posiadają wielkiej wartości artystycznej ani wyraźnego charakteru. W skład zbioru

rów wchodzi około 1 100 różnych tablic, wykonanych w rozmaitych technikach graficznych /miedzioryty, drzeworyty, staloryty, litografie z XVIII-XIX wieku/. W zbiorach Biblioteki znajduje się około 200 ekslibrisów polskich i niemieckich z XIX i XX wieku oraz 83 teki i albumy, zawierające około 3 000 tablic graficznych /m.in. grafika poznańskiego M.Jaroczyńskiego/¹⁷.

Biblioteka Główna Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu jest nie tylko biblioteką uniwersytecką, lecz także publiczną¹⁸. Jako biblioteka uniwersytecka spełnia w pierwszym rzędzie rolę zakładu uczelnianego. Z racji swego publicznego charakteru zaspokaja również w pewnym zakresie potrzeby szerszych kręgów czytelniczych.

Dokonując generalnej charakterystyki zbiorów stwierdzić należy, że zasoby Biblioteki tworzą typ księgozbioru młodszego, z kierunkiem humanistycznym /przeważają druki XIX i XX wieku/.

Ewolucja, jaką przechodził księgozbiór w ciągu całego okresu swego istnienia, nadała mu charakter tradycyjnego uniwersalizmu. Jest to zresztą typowe zjawisko dla całego szeregu bibliotek uniwersyteckich, gromadzących piśmiennictwo ze wszystkich dziedzin wiedzy.

Proces specjalizacji, jaki dokonuje się w dziedzinie nauki w ogóle, sprzyja również rozwojowi specjalizacji bibliotek. W związku z tym dokonana po 1950r. reorganizacja Uniwersytetu wpłynęła na zmianę polityki gromadzenia zbiorów. Biblioteka uzupełnia swe zasoby, szczególnie jeśli chodzi o wydawnictwa zagraniczne, według dyscyplin naukowych reprezentowanych na uczelni.

Zgodnie z historycznym profilem księgozbioru, prowadzona pod kątem dalszej specjalizacji polityka uzupełniania zbiorów bibliotecznych obejmuje piśmiennictwo tak niemieckie, jak i z zakresu szeroko pojętego niemiecoznawstwa /stosunki polityczne, historia, prawo, filologia/. Ze względu na prowadzenie licznych badań naukowych, dotyczących zagadnień niemieckich oraz problemów ziem zachodnich, ma to specjalne znaczenie.

Środowisko oraz związane z nim tradycje Biblioteki wpływają na kierunek specjalizacji regionalnej. Gromadzi się piśmiennictwo dawne i bieżące dotyczące Wielkopolski i Ziemi Lubuskiej.

Ogólny stan księgozbioru wynosił pod koniec 1960r. około 870 000 vol.¹⁹

Uzupełnieniem zbiorów Biblioteki Głównej są księgozbiory bibliotek zakładowych, obejmujące około 400 000 vol.

PRZYPISY

¹ Por. I. F r a n c k e: Die Vorarbeiten für die Kaiser-Wilhelm-Bibliothek zu Posen. Hist.Monatsbl. Jg.1, 1900 s. 145-149. Por.R. F o c k e: Die Aufgaben und die Ziele der Kaiser-Wilhelm-Bibliothek zu Posen. Hist.Monatsbl. Jg.3, 1902 s.180-191.

² S. V r t e l - W i e r c z y ń s k i: Biblioteka Uniwersytecka 1919-1929. W: Biblioteki wielkopolskie i pomorskie. Poznań 1929 s.92-94. H. A l k i e w i c z: Z dziejów Biblioteki Głównej Uniwersytetu im. A.Mickiewicza w Pozna-

niu /1898-1918/. Kronika Miasta Poznania. R.25, 1957
nr 3-4, s.65-66.

³ A. L a t t e r m a n n: Geschichte und Aufgaben der
Staats- und Universitäts-Bibliothek Posen. Zentralbl. für
Bibliothekswesen. Jg.58, 1941 s.17-18. J. B a u m g a r t:
Biblioteka Uniwersytecka pod rządami Reichsuniversität.
Przegląd Zachodni. R.24, 1956 nr 7/8, s.300-309.

⁴ S. V r t e l - W i e r c z y Ń s k i: op.cit., s.
95-96.

⁵ A. L a t t e r m a n n: op.cit., s.16.

⁶ S. V r t e l - W i e r c z y Ń s k i: op.cit., s.97.

⁷ J. B a u m g a r t: Ogólny pogląd na działalność Bi-
blioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu w latach 1927-1937.
Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu za rok
1936/37. s.96-99 /Maszynopis powiel./

⁸ J. B a u m g a r t: Biblioteka Uniwersytecka pod
rządami..., jw., s.306.

⁹ J. B a u m g a r t: Tamże, s.305.

¹⁰ J. B a u m g a r t: Tamże.

¹¹ Por. Sprawozdania Biblioteki za lata 1945/1946.

¹² Dz.U.R.P. z dnia 16 października 1947r. nr 64 poz.374.

¹³ B. S z u l c - G o l s k a: Oddział Zbierów Specjalnych Biblioteki Głównej UAM w Poznaniu. Bibliotekarz. R.27, 1960 nr 11/12, s.351-358. Por. także Sprawozdania Biblioteki.

¹⁴ M. S z y m a Ń s k a: Informator o zbiorach rękopiśmiennych bibliotek poznańskich. W: Materiały komisji koordynacyjnej bibliotek poznańskich, s.29-34; oraz Biuletyn Biblioteki 1958, nr 2, s.88-99.

¹⁵⁻¹⁷ Por. B. S z u l c - G o l s k a: Oddział Zbierów Specjalnych Biblioteki UAM... oraz Sprawozdania Biblioteki.

¹⁸ Obszornie i wyczerpująco omawia zagadnienie charakteru i zadań Biblioteki B. Ś w i d e r s k i w artykule pt. Charakter i zadania Biblioteki Głównej Uniwersytetu im. A.Mickiewicza w Poznaniu. Roczniki bibliot. R.3, 1959 z.1-2, s.165-189.

¹⁹ Wpływ czasopism bieżących wynosił pod koniec 1962r. 3 074 tytuły, w tym 1 700 polskich i 1 374 zagraniczne.